

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2022-03-08

Närvarande: F.d. justitieråden Martin Borgeke och Mari Andersson
samt justitierådet Petter Asp

Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer

Enligt en lagrådsremiss den 17 februari 2022 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i utsökningsbalken,
2. lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207),
3. lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunnige Anton Freszals.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Allmänt om förslagen

Förslagen i remissen går ut på att utvidga brottsoffers rätt till skadestånd och möjlighet att också få ut sådan ersättning. Det övergripande syftet med lagändringarna är att stärka brottsoffers ställning. Detta vill man åstadkomma bl.a. genom en påtaglig höjning av nivåerna för kränkingsersättning. Man vill även utvidga rätten till sådan ersättning för poliser och vissa andra yrkesgrupper. Ett viktigt inslag är också en s.k. särskild anhörigersättning – en ny form av ersättning för ideell skada som ska kunna utgå till efterlevande till någon som har dödats.

När det gäller möjligheterna för brottsoffer att få ut sin ersättning föreslås bl.a. större möjligheter att till förmån för den brottsutsatte utmäta s.k. frihetsberövandeersättning.

Lagrådet har inte någon invändning mot remissförslaget som sådant. Däremot anser Lagrådet att de lagtekniska lösningarna i vissa delar kan förbättras, bl.a. i syfte att öka enhetligheten i en kommande rättstillämpning. Lagrådet har också funnit skäl till en del mera lagtekniska och språkliga anmärkningar.

Förslaget till lag om ändring i utsökningsbalken

Ikraftträdandebestämmelsen

Några särskilda övergångsbestämmelser föreslås inte. Skälet för detta har förklarats vara, att de aktuella reglerna är av processuell karaktär och därmed ska tillämpas över hela fältet omedelbart efter det att de har trätt i kraft.

Åtskilliga regler om utmätning förfarandet är naturligtvis av processuellt slag. Det framstår emellertid för Lagrådet inte som självklart att en regel som innebär att egendom är skyddad mot utmätning har denna karaktär. Här kan jämföras med bl.a. det

förhållandet, att gäldenären själv i viss mån har möjlighet att påverka om ett utbetalat skadestånd får utmätas. De skäl som anförs för att det inte behövs övergångsbestämmelser bör mot denna bakgrund utvecklas något.

Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen

2 kap. 3 §

Paragrafen innehåller en regel om att den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ska ersätta den skada som kränkningen innebär. I ett nytt andra stycke föreslås en föreskrift om vad som i detta avseende ska gälla om någon utsätts för brott i tjänsten och om han eller hon får anses ha en särskild beredskap för angreppet i fråga. Regeln gäller exempelvis beträffande poliser.

Tillskottet till paragrafen är skrivet mot bakgrund av en outtalad förutsättning, nämligen att rätten till ersättning för sådana personer som avses är i viss mån begränsad i jämförelse med vad som gäller för andra grupper. För att lagtexten ska bli begriplig bör denna förutsättning på något sätt – åtminstone indirekt – komma till uttryck i lagtexten. Lagrådet föreslår att stycket ges följande lydelse:

Har brottet begåtts mot någon i hans eller hennes tjänst ska det, om han eller hon får anses ha en särskild beredskap för angreppet, vid bedömningen av om rätt till kränkingsersättning ändå föreligger särskilt beaktas om angreppet riktar sig mot den angräpnings privata sfär eller är fysiskt.

Som framgår av detta förslag anser Lagrådet att det inte är behövligt med en punktlista. De båda omständigheter som ska beaktas framgår ändå tydligt.

2 kap. 3 a §

Paragrafen innebär att det införs en schabloniserad ersättning, *särskild anhörigersättning*, som ska utgå under vissa förutsättningar. När en ersättning av detta slag är helt schabloniserad och alltså avsedd att uppgå till samma belopp i alla situationer som omfattas av bestämmelsen, finns det anledning för lagstiftaren att vara tydligare med vad som – åtminstone initialt – ska gälla. Paragrafen ska ju vid något tillfälle börja tillämpas av domstolarna, och det finns för dem inget underlag för att bestämma vilken schablonen ska vara. Den indirekta hänvisning som i lagrådsremissen görs till ställningstagandena i det bakomliggande betänkandet framstår i detta avseende som otillräcklig. Ett tydligare besked från lagstiftaren i denna del kan inte anses ägnat att rubba den grundläggande utgångspunkten, att beloppets storlek ytterst ska bestämmas och utvecklas i rättstillämpningen.

3 kap. 1 §

I paragrafen anges i en ny fjärde punkt till första stycket att skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a §, dvs. särskild anhörigersättning, och som en arbetstagare orsakar genom fel eller försummelse i tjänsten ska ersättas av arbetsgivaren. Bestämmelsen anger alltså enligt ordalydelsen – ”och” – två förutsättningar för ersättning: dels att det är fråga om skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a §, dels att skadan har orsakats av arbetstagaren genom fel eller försummelse i tjänsten. Eftersom det i första ledet bara finns en hänvisning till viss skada skapar paragrafen närmast intrycket av att det är fel eller försummelse i tjänsten som, vid sidan om dödsfallet, är grundförutsättningen för ansvar. Det framstår emellertid som klart att det inte är så; grundförutsättningen är i stället att ett dödsfall har orsakats genom brott som begåtts med uppsåt eller av grov oaktsamhet. Det led som gäller fel och försummelse har tagits med,

liksom i flera andra bestämmelser i skadeståndslagen, närmast som ett sätt att uttrycka att skadan ska ha orsakats i tjänsten. Detta problem finns sedan tidigare i skadeståndslagen, men det blir särskilt akut när ”fel eller försummelse” är den enda norm som kommer till direkt uttryck i själva punkten.

Vidare skapar det förhållandet att någon ”skada” inte omnämns i 2 kap. 3 a § svårigheter när det gäller att passa in denna form av ersättning i en punktlista som räknar upp vilken ”skada” arbetsgivaren ska ersätta. Det har skapat ett behov av att i paragrafen – och inom ramen för punktlistan – definiera skadan, vilket har lett till att det i bestämmelsen talas om att ”den som har arbetstagare i sin tjänst ska ersätta skada som ersätts enligt...”. En sådan konstruktion bör av uppenbara skäl undvikas.

Ett sätt att lösa detta problem är att formulera innehållet i den nya fjärde punkten i ett nytt andra stycke. Detta stycke skulle då, med beaktande av de synpunkter som nyss har framförts, kunna ges följande lydelse.

Om ett dödsfall har orsakats av en arbetstagare i tjänsten och detta har skett på ett sådant sätt som anges i 2 kap. 3 a § ska den som har arbetstagaren i sin tjänst betala den särskilda anhörigersättning som ska utges.

Med denna utformning av lagtexten täcker man in även de undantagsfall, då någon särskild anhörigersättning inte ska betalas.

3 kap. 2 §

Se här Lagrådets synpunkter avseende 3 kap. 1 §.

3 kap. 4 och 5 §§

Också här aktualiseras problemet med att det i lagtexten talas om att ”ersätta skada som ersätts...”.

5 kap. 6 §

I paragrafen anges vilka omständigheter som ska beaktas när kränkingsersättning ska bestämmas. Förslaget innebär att bestämmelsen blir avsevärt mera utförlig. En nyhet är att kränkingsersättningen ska bestämmas på ett sätt som innebär att den kränkte även "får upprättelse" för det angrepp som han eller hon har varit utsatt för. Detta föreskrivs särskilt. Syftet med nyordningen är, som har nämnts i det föregående, att åstadkomma en påtaglig höjning av nivåerna på kränkingsersättningen.

En grundläggande fråga är hur man som lagstiftare styr skadeståndsnivåerna när det är fråga om en skada som inte är konkret till sin karaktär och som inte kan frikopplas från den värdering av gärningen som sker vid bedömningstillfället, vilken i sin tur går tillbaka på mer allmänna i samhället förhärskande etiska och sociala värderingar.

I lagstiftningsärendet har man valt en väg som innebär att intresset av upprättelse betonas. Man kan ifrågasätta om en sådan norm verkligen fungerar när domstolen ska bestämma nivån på den kränkingsersättning som ska utgå. Hänvisningen till vad som krävs för "upprättelse" ger ju ingen ledning när det gäller att bedöma på vilken nivå man ska lägga sig. Med hänsyn till de uppenbara svårigheterna att styra skadeståndsnivåer genom lagstiftning vill Lagrådet inte motsätta sig förslaget, men lagstiftnings tekniken förutsätter att man i förarbetena är någorlunda klar med vilka nivåerna är tänkta att vara initialt, t.ex. genom att man tydligt ansluter sig till bedömningen i betänkandet och också ger några konkreta exempel. Sådana angivelser kan inte anses jäva den grundläggande utgångspunkten att skadeståndsnivåerna ytterst måste bestämmas i rättstillämpningen och dessutom kunna förändras över tid.

Med detta sagt övergår Lagrådet till några synpunkter på författningstexten av mer lagstiftningsteknisk karaktär.

Till att börja med framstår det som inte korrekt att tala om att skadeståndet bestäms vid skälighetsbedömningen. Vad som avses är att man vid skälighetsbedömningen, dvs. vid bedömningen av vad som är skäligt, ska beakta intresset av att den kränkte får upprättelse för angreppet, och detta är också vad som bör komma till uttryck i lagtexten. Att ordet "skälighetsbedömningen" finns med i andra meningen i första stycket har vid föredragningen inför Lagrådet förklarats med att man vill understryka att de båda meningarna i första stycket avser en och samma skälighetsbedömning. Att det är fråga om samma bedömning framgår dock även med nedanstående förslag från Lagrådet och, om inte annat, av andra styckets inledning.

Skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet samt med beaktande av intresset av att den kränkte får upprättelse för angreppet.

I andra stycket 4 används i inledningen av punkten, liksom i övriga punkter, tempusformen perfekt (handlingen har "inneburit", "riktat sig"), vilket är naturligt eftersom vi (jfr början av stycket) nu är framme vid bedömningstidpunkten. Senare i punkten byts emellertid tempus till presens ("har") – med ett alternativ i perfekt ("har haft") – när det gäller det nära förhållandet. Här utgår man uppenbarligen – eftersom punkten annars reglerar relationen vid bedömningstillfället eller i tiden före detta – från att man tidsmässigt befinner sig vid gärningen. Ska punkten hänga ihop språkligt bör man i det senare ledet skriva "som den skadeståndsskyldige hade eller hade haft ett förhållande till". (Alternativet att övergå till presens generellt är betydligt sämre eftersom det kräver omskrivning av övriga punkter. En sådan lösning stämmer också mindre väl med att regleringen avser den bedömning som sker i efterhand.)

Av andra stycket 5 följer att man särskilt ska beakta om handlingen har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som har inneburit risk för spridning av upptagningen. Lagrådet ser stora problem med förslaget, eftersom lagtexten tar sikte på en omständighet som alls inte behöver vara kopplad till den kränkande gärningen och heller inte behöver uppfattas av vare sig den handlande eller den utsatte. Det är visserligen så att kränkning-ersättning kan utgå också i fall där den utsatte inte har varit medveten om kränkningen (jfr NJA 2007 s. 540), men det är en helt annan sak att på detta sätt framhäva som en särskilt beaktansvärd faktor en omständighet som kan ligga helt vid sidan av gärningen och sakna varje samband med den. En reglering av detta slag går helt enkelt inte ihop med grundtankarna bakom kränkningersättningen, nämligen att sådan ersättning ska gottgöra den momentana upplevelse som den angripne typiskt sett drabbas av vid skadetillfället och inte efterföljande lidande eller andra upplevelser eller verkningar av det brottsliga angreppet.

För att lösa det nu påtalade problemet och göra bestämmelsen godtagbar skulle man t.ex. kunna begränsa den till fall där skeendet har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel av den handlande eller av någon annan i samförstånd med denne.

5 kap. 6 a §

Här kan jämföras med Lagrådets synpunkter angående 2 kap. 3 a §.

Lagrådet föreslår vidare att ordet "skäligt" stryks i lagtexten. Det framstår som direkt motsägelsefullt att ha en reglering som samtidigt säger att ersättningen bestäms oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet och att den ska bestämmas till ett skäligt belopp.

Vad gäller nivån på ersättningen bör det vara tillräckligt att i förarbetena ange att det förutsätts att den ska kunna utvecklas i

praxis. Anses detta otillräckligt får man ha en särskild mening som tar sikte på ersättningsnivån.

Övrigt lagförslag

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.